

Всесвітня історія

УДК 94(470)«1917»:631/635]Макаров

С. В. Корновенко, Ю. Г. Пасічна

ПОГЛЯДИ М. МАКАРОВА НА ВИРІШЕННЯ АГРАРНОЇ ПРОБЛЕМИ В РОСІЇ 1917 р.

У статті розкрито погляди та ідеї М. Макарова на вирішення аграрного питання у Росії в 1917 р. Досліджено діяльність М. Макарова як представника Ліги аграрних реформ та комісії з перерозподілу земельного фонду Головного земельного комітету, які працювали над вирішенням аграрного питання.

Ключові слова: М. Макаров, аграрна проблема, Тимчасовий уряд.

Постановка проблеми. Над вирішенням аграрного питання в Тимчасовому уряді працював Головний земельний комітет, Ліга аграрних реформ, спеціалісти-аграрники, політичні діячі та різні політичні партії. Активним учасником розробки аграрних законопроектів був М. Макаров.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники недостатньо приділили уваги висвітленню поглядів М. Макарова на вирішення аграрної проблеми. Про нього в основному писали як про дослідника, котрий працював над визначенням споживчо-трудової норми [7]. Це відповідає дійсності, оскільки М. Макаров найбільше зосереджував увагу своїх колег на цьому питанні, але не обмежувався ним одним.

Мета. Автори статті ставлять за мету розкрити сутність поглядів М. Макарова щодо вирішення аграрного питання в Росії в 1917 р.

Виклад основного матеріалу. М. Макаров був членом засідань Ліги аграрних реформ [4; 5; 6] та учасником комісій Головного земельного комітету, що працювали над виробленням аграрних проектів. До роботи над розробленням шляхів виходу із аграрної кризи М. Макаров активно долучився на II засіданні Ліги аграрних реформ (23–26 червня 1917 р.). На ньому він виступив із доповіддю «Норми забезпечення сільського населення землею» [5, 15]. Одними із головних питань, на думку М. Макарова, що стояли перед Тимчасовим урядом, було урегулювання розподілу всієї землі як між сільським населенням всієї держави, так і розподіл землі між окремими групами сільського населення в межах окремої місцевості [5, 15]. Цей розподіл повинен був ураховувати економічних умови як регіону, так і сільського населення. Тому для того, щоб встановити певні норми, М. Макаров пропонував наділяти селян землею відповідно до споживчої та трудової норм.

Споживчу норму він розумів як таку, що стосується тієї кількості землі, що перебуває в користуванні селянської сім'ї і з якої можна отримати прибуток, достатній для задоволення потреб сім'ї [5, 16]. Трудова норма – та, що стосується такої кількості землі, що перебуває в користуванні селянської родини, на якій сім'я в змозі вести господарство звичайним способом, не використовуючи найманої праці, а лише всю свою робочу силу, не враховуючи того періоду, який іде на промислові підробітки [5, 16–17].

М. Макаров вважав, що наділення селян землею відповідно до споживчо-трудової норми можливе двома способами: конструктивно-апріорним і статистично-економічним [5, 17]. Водночас вважав за доречне враховувати особливості кожного регіону [5, 17]. Виступ М. Макарова викликав жваве обговорення стосовно визначення трудової норми. Однак дискусія не затягнулася на довгий час.

Беручи участь у комісії з перерозподілу земельного фонду Головного земельного комітету, М. Макаров виступав із доповіддю про важливість встановлення норм земельних наділів як у межах окремого регіону, так і у масштабах країни [2, 2]. Він звернув увагу на те, що в окремих моментах панують аграрні закони 1861 р., тому тим, хто працює над розробкою аграрних законопроектів необхідно заглибитися у сутність природи селянського господарства [2, 3].

Цікавою є наукова робота М. Макарова «Селянське господарство і його інтереси» [3]. Її автор одним із перших заговорив про взаємозв'язок аграрної та політичної сфер життя. Всі аграрні питання та вимоги селян так чи інакше трансформуються в політичні гасла [3, 78]. М. Макаров у такий спосіб передбачав, що, враховуючи політичний момент, селянство стане важливим чинником революційного процесу.

Взаємозв'язок політичного і аграрного М. Макаров показував через діяльність різних політичних партій. Політичні партії організовують політичне життя країни. Вони беруть участь в обговоренні та виробленні аграрних положень реформи. Аграрні програми політичних партій були сформовані в 1903–1906 рр. Однак аграрна ситуація змінилася і тому аграрні програмні положення теж повинні переформатуватися [3, 83]. У минулому головні аграрні програмні положення політичних партій зводилися до таких пунктів: 1) які землі повинні підлягати відчуженню; 2) хто буде користуватися землею; 3) хто буде володіти землею; 4) на яких фінансових умовах повинне здійснюватися користування і відчуження землі [3, 83]. М. Макаров вважав ці положення застарілими в умовах революції 1917 р. Напрацюючи нові аграрні положення політичні партії, на думку М. Макарова повинні звернути особливу увагу на черговість отримання селянами землі [3, 91]. Це твердження дослідника можна взяти під сумнів. Працюючи над аграрними положеннями, політичні лідери звертали увагу не тільки на цей момент [1].

М. Макаров вважав, що вся державна сільськогосподарська політика повинна проводити заходи, що стосуються: 1) господарства; 2) землі; 3) засобів виробництва; 4) техніки і організації господарства; 5) ринку сільських продуктів; 6) фінансів [3, 82]. У зазначеній праці М. Макаров розглядає можливі методи вирішення аграрного питання та показує головні проблеми, на які може наразитися уряд, застосовуючи ці методи. Передачу землі селянам М. Макаров вважав правильним рішенням. Однак цей процес повинен відбутися повільно, оскільки швидкий перехід землі в користування селян завдасть більше шкоди ніж користі. Повільна передача сприятиме вирішенню важливих питань, зокрема, визначення подальшої долі господарств культурного значення, лісів тощо [3, 86–87].

Беззастережно в користування селян одразу можуть перейти землі з орендного фонду, а також частина поміщицьких земель [3, 91]. М. Макаров сумнівався: чи передавати ці землі одразу в приватне користування селянам чи надати державі право розпоряджатися землею та розподіляти її між окремими сільськими господарствами [3, 93]. Роздуми М. Макарова над цим питанням зводилися до такого. Держава, звичайно, при розподілі земельного фонду між окремими сільськими господарствами дотримуватиметься головних принципів аграрної реформи, але, якщо передати ці землі одразу в користування селян, без посередництва держави, то можна отримати кращий результат догляду за земельними ділянками. Кожний селянин дбатиме за збереження своїх земель у належному стані [3, 94].

Він був переконаний, що важливим елементом аграрної реформи є вирішення подальшої долі общини в аграрних відносинах країни. Діяч пропонував два варіанти вирішення: або ліквідація общини або її збереження. Однак нез'ясованим залишалося питання щодо меж збереження общини [3, 99]. Це потребувало вирішення в майбутньому.

Важливим аспектом вирішення аграрного питання за Тимчасового уряду був фінансовий складник. М. Макаров аналізував варіанти фінансового забезпечення передачі земель в користування працюючого селянства. Безоплатну передачу земель М. Макаров навіть не розглядав. Це, на його переконання, однозначно лише б посилювало економічну кризу в країні. Потрібно було визначитися з тим суб'єктом, котрий візьме на себе фінансовий тягар у реалізації аграрної реформи. Ним могла бути або держава, або селяни. Для будь-кого з них це було складно, оскільки країна перебувала у стані війни [3, 100].

Водночас, на думку М. Макарова, заходи Тимчасового уряду з вирішення аграрного питання не повинні були обмежуватися лише вищеперерахованими. Влада повинна була

вживати й інших заходів. Одними з таких могли бути роботи щодо покращення стану та родючості, ведення сільського господарства [3, 102]. У цьому питанні М. Макарова підтримувало багато дослідників. Він один із небагатьох пропонував звернутися до європейського досвіду для досягнення успішного результату [3, 104–106].

Міркування щодо вирішення аграрних проблем Росії М. Макаров висловив і на третьому з'їзді Ліги аграрних реформ (21 листопада 1917 р.) [6]. Робота третього з'їзду Ліги аграрних реформ над розробкою аграрних рішень була дещо запізнілою. Уряд Тимчасового уряду вже втратив владу, тому не міг втілити в життя ті чи інші проекти. Однак члени III з'їзду Ліги аграрних реформ працювали над вирішенням аграрного питання і вірили у результативність своєї роботи.

Погляди М. Макарова викликають інтерес проведеними дослідженнями та запропонованими ідеями, тому ми вважаємо за доцільне коротко окреслити головні положення. Шляхи виходу із аграрної кризи, на його думку, необхідно було шукати в земельному обігу, що забезпечило б інтереси розвитку як всього сільського господарства, так і окремого індивідуального господарства. Земельний обіг мав такі три складники: 1) обслуговування індивідуального споживчо-трудоного господарства; 2) участь у соціальному перегрупуванні села; 3) участь у професійному відновленні населенні всієї країни [6, 4].

М. Макаров вважав, що є пояснення безрезультатного втілення в життя законопроектів Тимчасового уряду. Селянство сприймає лише ті закони, які бажає сприймати і розуміє їх значення. Селяни втомлені невірешеністю аграрного питання, не бажають чекати чи користися незрозумілим для них законам. Водночас, законопроекти не обов'язково є популярними і зрозумілими для населення, хоча результативними в досягненні поставленої цілі [6, 25–26]. Він вірив, що купівлю-продаж землі не можна вилучити із економічних відносин. Ніяка заборона не матиме результату. Ті, хто забажає купити чи продати землю, шукатимуть шляхи і можливості. Так само неможливо скасувати і безоплатну передачу земель у користування працюючого населення [6, 39].

Зосередження землі в руках окремих власників несе в собі негативний вплив для всієї економіки країни. За таких умов селянське господарство постійно перебуває в стані кризи [6, 41]. Це посилює незадоволення з-поміж селян та збільшить чисельність селянських виступів.

Висновки. М. Макаров мав свої погляди на вирішення аграрної проблеми в Росії в 1917 р. Він підтримував Тимчасовий уряд у проведенні аграрних реформ. Був прихильником повільних і обдуманих до дрібниць змін. Один із небагатьох, хто наголошував на взаємозв'язку та взаємовпливі політичного і аграрного життя країни. Був прихильником споживчо-трудоної норми при передачі землі в користування працюючого селянства. Він вказував на невірешені проблеми в аграрній сфері та можливі шляхи їх подолання. Особливість М. Макарова – науковця, полягала у тому, що він пропонував декілька варіантів вирішення проблеми.

Список використаної літератури

1. ДАРФ, Ф. 1796, Оп. 1, Спр. 37.
2. ДАРФ, Ф. 1796, Оп.1, Спр. 18а.
3. Макаров Н. Крестьянское хозяйство и его интересы / Н. Макаров. – Москва : Универсальная библиотека, 1917. – 110 с.
4. Органы земельной реформы: земельные комитеты и Лига аграрных реформ. – Москва : Универсальная библиотека, 1917. – 48 с.
5. Основные вопросы аграрной реформы на 2-м Всероссийском съезде Лиги аграрных реформ. – Москва : Универсальная библиотека, 1917. – 48 с.
6. Природа крестьянского хозяйства и земельный режим. Труды III Всероссийского съезда Лиги аграрных реформ. Доклады А. В. Чаянова, Н. П. Макарова. – Москва : Издание Серии С, 1918. – 48 с.
7. Фигуровская Н. Банкротство «аграрной реформы» буржуазного Временного правительства / Н. Фигуровская // Исторические записки. – 1969. – Т. 81. – С. 23–67.

References

1. DARF, f. 1796, op.1, c. 37. (in Russ.).
2. DARF, f. 1796, op.1, c. 18a. (in Russ.).
3. Makarov, N. (1917). *Peasant farm and its interests*. Moscow. (in Russ.).
4. *Land reform bodies: Land Committees and League of Agrarian Reforms*. (1917). Moscow. (in Russ.).
5. *The main issues of the agrarian reform at the 2nd All-Russian Congress of the League of Agrarian Reforms*. (1917). Moscow. (in Russ.).
6. The nature of the peasant farm and the land regime. Proceedings of the Third All-Russian Congress of the League of Agrarian Reforms. Reports by A. V. Chayanov, N. P. Makarov. (1918). Moscow. (in Russ.).

7. Figurovskaya, N. (1969). Bankruptcy of the «agrarian reform» of the bourgeois Provisional Government. *Historical notes*, 81, 23-67. (in Russ.).

Abstract

Kornovenko S., Pasichna Y. Makarov's views on the solution of the agrarian problem in Russia in 1917.

Introduction. Upon coming to power, the Provisional Government had to deal with current social and economic problems. One of them was agrarian. Efforts to solve it were made by the Main Land Committee and the League of Agrarian Reforms, as well as scientists, agrarian specialists etc. M. Makarov was an active participant in the development of agrarian bills.

Purpose. The authors of the article aim to reveal the essence of M. Makarov's views on the solution of the agrarian issue in Russia in 1917.

Results. M. Makarov was a member of the League of Agrarian Reforms and the Commission on the redistribution of the land fund of the Main Land Committee, which worked on the solution of the agrarian problem. M. Makarov was a supporter of slow, considered changes. He supported the establishment of a consumer and labor norm for the transfer of land to the working peasantry. Makarov suggested referring to the experience of European countries in solving the agrarian problem in Russia.

Conclusion. M. Makarov had his own views on the solution of the agrarian problem in Russia in 1917. He supported the Provisional Government in conducting agrarian reforms and was an advocate of changes. He emphasized the interconnection and mutual influence of the political and agrarian life of the country. Makarov was a supporter of a consumer and labor norm for the transfer of land to the working peasantry.

Key words: M. Makarov, agrarian problem, Provisional Government.

Одержано редакцією 12.10.2017
Прийнято до публікації 12.12.2017

УДК 94(438)

В. Ф. Боєчко, Г. В. Боєчко

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗМІНИ В ПОЛЬСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ (1918–1923 рр.)

У статті на основі аналізу вітчизняної та зарубіжної історіографії висвітлено зміни у соціально-економічному становищі Польської республіки у 1918–1923 рр. Особливу увагу приділено впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників, які вплинули на соціально-економічні зміни у всьому східноєвропейському регіоні. Автор акцентує увагу на досвіді розбудови польської економіки усупереч складним внутрішнім та міжнародним умовам повоєнного періоду. Відзначено, що у ході реалізації відповідної економічної політики становище країни стабілізувалося, що згодом призвело до поступового економічного зростання.

Ключові слова: Польська республіка, соціально-економічне становище, розвиток промисловості, промислові центри, відродження державності.

Постановка проблеми. Проголошення суверенної Польської республіки після завершення Першої світової війни закономірно стало однією з найважливіших подій, які вплинули на політичні та економічні зміни усхідноєвропейському регіоні. Актуальність дослідження підсилюється також особливим місцем Польщі у міжнародній європейській спільноті, як у минулому, так і у сучасних умовах. Історія Польської республіки дає змогу вивчити цікавий досвід розбудови власної економіки незважаючи на складні внутрішні та міжнародні умови повоєнного періоду. Польща за час свого двадцятилітнього існування у міжвоєнний період нагромадила чималий досвід державно-правового будівництва, вирішення соціально-економічних проблем польського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія економічного розвитку Польщі була предметом дослідження значної кількості вітчизняних істориків ХХ ст., у яких висвітлювались розвиток різних секторів економіки країни, зокрема, заслуговує уваги праця М. Клишко [1]. Сучасні українські вчені роблять спроби більш об'єктивно, ніж за радянської доби, дати оцінку історії Польської республіки. Українська полоністика представлена важливою працею Л. Зашкільняка і М. Крикуна [2]. Автори на основі нових джерел, здобутків історіографії та новітніх методологічних підходів розкрили різноманітні політичні та соціально-економічні особливості життя поляків у різні історичні епохи, зокрема і у міжвоєнний період. Дослідники цілком справедливо відзначили, що відродження Польської держави стало результатом багатовікової політичної традиції, державотворчих прагнень польської нації, сприятливих внутрішніх політичних і соціально-економічних чинників та міжнародної ситуації. Варто особливо виокремити працю відомої тернопільської дослідниці Л. Алексієвцевої [3], оскільки в ній міститься ґрунтовний аналіз утворення та функціонування польської